

Gyvel, *Cytisus scoparius*

Den indtil 2 m høje buskagtige plante har kantede, grønne grene, og dels 3-fingrede dels hele blade; talrige store guldgule blomster. Bælgene er flade, til sidst sorte. Almindelig vildtvoksende på jyske og nordøstsjællandske lyngbakker og sandet jord, iøvrigt plantet og forvildet mange steder, bl.a. langs veje og på jernbaneskrånninger. Gyvel 1563ff (gyvel), 1672 giel, o. 1700 gyffvel, dialektisk *golme(r)* og *gulme(r)* SFyn; ligesom *gejl* slutningen af 1400-t ff, Jylland, måske beslægtet med gul. I mange jyske stednavne: Gejlbjerg 1584ff Taps sogn, 1683–1839 Viborg amt, Gejlhøj 1641ff Lunderup Sønderjylland o.a. steder, Gyvelbakke 1683 Nørvang herred, Gejlholm 1683 Sønderjylland, Gejlager 1794ff Skodborg Sønderjylland, måske i Gelballe 1469ff Tørrild herred.

Kostgyvel 1648ff, anvendt til koste, *sandgyvel* 1790–1848, *dværgris* Jylland 1841, Vendsyssel o. 1870, *grønris* og *vintergrøn* Vendsyssel.

LITTERATUR: 689 1,463f; 697 1648,60; 148 4, 534 jf. 694; 5,44; 6,253,294; 8,84,109,169 og 9,245; 257 6,1923,8.

DYRKNING OG ANVENDELSE

Georg Ludvig Nyholm (1817–91) skal have indført gyvelen sydfra til Kølskegård i Hallund sogn, Vendsyssel, og benyttet den som »ammetræ« ved anlæg af granplantager (1), en greve bragte planten til Fyn, hvor den siden nogle steder blev et besværligt ukrudt (2). Gyvelen optrådte o. 1800 ofte som et skadeligt ukrudt, men holdt på flyvesandet; den blev også plantet i lystanlæg (3). Man såede gyvel på heder for at kvæle lyngen og få foder til heste og køer (4). Bønderne under Spøttrup gods var før 1800 pligtige at beså et vist areal af hovmarken med gyvel som næring for vildtet (5). Planter nu hyppigt som vildtskjul og -foderplante, især for harer, fasaner og større hårvildt samt værn om andre planter (6), på jernbandediger, hvor det kraftige rodnet fastholder jorden. De fleste eksemplarer i Danmark er af mere hårede og »højbenede« typer indført fra Tyskland (7).

»Der er (eller gror) guld under gyvelrod«, »i Randbøl er der en guldring under hver gejlrod« – forklares med, at jorden er frugtbar, hvor den kvælstofsamlende plante vokser, og at jorden kan opdyrkes, når den er ryddet (8); flinke hænder finder også under gyvelbusken guld Johan Skjoldborg 1908 (9).

Pigerne kan farve deres hår med blomsterne (1648; 10); planten farvede gult og brunt (11).

Simon Paulli 1648, 60: åbner den tilstoppede lever, milt og kråse; syltes blomsterne i mjød uden eddike, virker de opkastende og fjerner således »slemme og onde vædsker, som plejer at forårsage leddeværk« fra hele kroppen. Dekokt af blomsterne eller frøene indgives mod vattersot, nyre- og miltsmerter, men det svækker maven, hvorfor man bør tilføje rosiner og mastiks.

Planten virker urindrivende (12), er god for vand i kroppen (Sdr. Nissum VJylland; 13), et afkog af blomsterne drikkes mod vattersot (VJylland; 14) og indgår i sammensat middel for sygdommen (15). Klog kone i Skanderup sogn SJylland brugte o. 1870 gyvelrod ved behandlingen af barn med ringorm (16). Anvendes mod hjertesygdomme (17).

Farmakopeen 1772 anfører kviste og blomster, som stadig sælges på nogle apoteker.

En te af grøn gyvel blev på Mors (1811) brugt mod *svæld* = skab hos får (18).

Man har bundet koste af risene (1648ff; 19) jf. artsnavnet *scoparius*, benyttet grenenes taver til sækkelærred, finere lærred og papir (Danmark?), i mangel af andet kvistene til strøelse og brændsel; frøene er anbefalet som kaffeerstating (1806; 12). Blomsterknopperne kan syltes som kapers i eddike og »uden nogen upasselighed bruges til middags- eller aftenmåltid« (1648; 10) og knopperne spises som salat (20).

LITTERATUR: (1) 478 111; (2) 107 1946; (3) 398 1806,654f og 1821,753; (4) 576 1798,33; (5) 378 7, 1915,111; (6) 424 36,1935,102–05; 167 nr. 1,1965 jf. 175 49,1964; (7) 167 nr. 1,1965; (8) 488d 519; 228e 1,428; 258 1929,67; (9) 833c 35 jf. 1002c 59f; (10) 697 60 jf. 398 1806,655; (11) 451b 1798,81; 576 4,1799,416; 328e 116; (12) 398 1806,654 og 1821, 754; 599b 1,453; (13) 634 19112; (14) 161 1906/38: 2419; 328e 116; (15) 488o 209; (16) 806 25; (17) 599b 1,453; (18) 800 313; (10) 697 60; 398 1806, 654; 634 18754 (Himmerl. o. 1890); (20) 167 nr. 1, 1965.

OVERTRO, VARSEL

Det giver ufred og fortræd at have gyvelkoste i huset (1). Har gyvelen mange blomster, bliver det et frugtbart år (Hobroegnen o. 1860; 2).

LITTERATUR: (1) 488g 3,137; (2) 783b.

PROSA OG PÆSI

Gyvelen er et hyppigt motiv i Frans Henriques' malerier (1).

Rundt om blomstrer gyvelen som guldstænk i det grønne *Jørgen Bukdahl* (2). Gyvelens gule fanfarefarve, skingrende som hanegal, farver de skrånende skrænter *Thit Jensen* (3); små svovlgule flammer [begyndte] at slå ud og slikke op ad stilkene; og pludselig var busken et bål *Ellen Raae* (4), gyvelen blomstrede som ild og bar siden sorte bælg, der lignede indebrændte sværd *Johannes V. Jensen* (5). Den høje gyvelbusk virker i grunden også orientalsk ... Den er grøn som profetens fane – fanatisk, giftig grøn ... stritter med høje, minaretslanke skud og er struttende fuld af blomsterknoppernes gule halvmåner og af bælgens sorte krumfabler. Jo, gu' er den tyrkisk. Disse grumme og krumme, barske bøddelsværd springer på hede dage op med små smeld, men en varm og fyrg knitren og knalden – ofte et helt lille bombardement, som om det smittede. *Knud Poulsen* (6). Gyvelen rasler med de horntørre kapsler *Jepp Aakjær* (7).

Gyvelbusken flot · sit blanke guld udmønter *Chr. Richardt* (7a). Se gyvelen gløder som flammer og guld · fra udmarkens sandede dige *Salomon J. Frifelt* (7b); gyvelen står · med svovlgule flammer · hvert blånende år *Ulf Hoffmann* (8). Gyvelkrattet, der i tordenheden · blomstrer mod byerne, så gult som lyn *Valdemar Rørdam* (9). Men brænder I end gyvelens sidste ranke, · I brænder ej mit digt og digtets tanke *Jepp Aakjær* (10).

A. J. Gejlager, Gyvel (11); Salomon J. Frifelt, Med en gyvelgren (7b).

LITTERATUR: (1) 417 1918,545; (2) 725 29/9 1950; (3) 437 1,139; (4) 735 136; (5) 433d 292; (6) 730d 153f; (7) 1002f 36; (7a) 766j 97; (7b) 268b 65f; (8) 387c 42; (9) 789s 24; (10) 1002c 60; (11) 417 1917,101.

Guldregn, *Laburnum anagyroides*

Busk eller lille træ med trefingrede blade og i maj-juni mange guldgule, hængende klaser, de næsten trinde, let krummede bælg indeholder brune frø. Stammer fra Sydeuropa, alm. plantet i haver og undertiden forvildet. Giftig!

Guldregn 1824ff, 1823ff *gyldenregn*: navnet af Gyldenregn få realiseret, da flere · præster og højere dom får du end Peder i Rom *J. H. Smidth* (1); guldregnen øser sine rigdomme ud,

den svarer virkelig til sit navn ... den er jo en byge af gyldne dråber *Mogens Lorentzen* (2). Blomsterklaserne er anvendt som symbolsk vignet på Landbrugslotteriets spillevejledning (1926).

Bønnetræ 1697, *vikketræ* o. 1700ff; Fyn, VSjælland, Falster, *ibenholt* 1768, *grøn ibenholt* 1790 om veddet, se nedenfor, *ærtetræ* 1796, Himmerland o. 1870, *linsetræ* 1799, o. 1870, Samsø, Holbækegnen, *stilkbælg* 1799–1856; *guldranke* 1805; Sjælland, Falster, Lolland; *dansk ibenholt* 1806,1838, *tyrkisk ibenholt* 1856, *tyrkisk bønnetræ* Als o. 1870, *giftarter og sibiriske ærter* Thy o. 1870–1900, *jernved* 1877, *kløvertræ* 1888, SJylland, VFyn, Omø, *dansk pokkenholt* 1906–24, *guldrangle* MSjælland (1919), *kløverpil* VFyn, *vikkepil* SØFyn, *gulriner* Røsnæs, *guldringle* Møn, *blomsterpil* Bornholm, *gyldenranke* (1952). Frugterne: *perlevikker* og *halsbåndsbønner* o. 1870, se nedenfor. (3).

LITTERATUR: (1) 842 1823,187; (2) 556b 36; (3) 689 1,805–07; 161 1906/23:301 (Fr. Heide).

DYRKNING, STORE EKSEMPLARER, FORGIFTNINGER
Omtales allerede i vor første havebrugsbog 1647, men blev på det tidspunkt næppe dyrket hos os; træet vandt rimeligvis først o. 1800ff indpas samtidig med den engelske havestil; 1809 fandtes det i Frederiksberg have, Dronninggårds m.fl. steder (1).

Et meget stort eksemplar findes på St. Jørgensbjerg kirkeplads i Roskilde, de to tykkeste stammer måler (1955) 90–100 cm i omkreds, hele træet er over 8 meter højt (2). Landets ældste (?) guldragn på hjørnet af Stendams- og Nr. Voldgade i Nyborg blev fredet 1951, den meget tykke stamme er sikret med jernbånd. Mens kronprins Frederik (VIII) o. 1860 aftjente sin værnepligt i byen, stod han ofte og beundrede træet (3).

Adskillige børn er blevet forgiftet af at spise de ærtelignende frø, flere store guldragn i offentlige anlæg blev derfor fjernet, og der agiteres for, at planten helt udryddes (4).

LITTERATUR: (1) 351 30,1930,118f; (2) 152 3, 1955,276f; (3) 161 1906/31d:1024; 107; (4) 940 3.3, 1867,137ff; 635 2/6 1940; 262 24/8 1958; 551 23/7 1963; 725 25/7 1964.

ANVENDELSE

Blade eller aske af guldragn strøet i haver fordriver »giftige orm« (1632; 1). Gnides en hånd-